

Михал Сандович

Вродил ся 22 січня 1939 р. в Варшаві з няня Максима - сына священномученика Максима Горлицкого і мамы Татьяны з аристократычного російского роду Афанасієвых. Першы роки жытя провюл в Устю Рускым, де його няньо был православным парохом. По войні родина Сандовичів жыла в Білостоці, де Михал кінчыл основну і середню школу. Од 1956 р. мешкают в Варшаві. Ту в 1962 р. Михал закінчыл факультет будівництва Варшавской Політехнікы і през 34 роки был науково-дидактычным працівником той учельні. В 1971 р. отримал званя доктора наук технічных. Єст автором вельох оригінальных архітектурных і конструкційных розвязань, м. ін. варшавского метро. Од 1994 р., од канонізації його діда, Михал Сандович міцно і всеціло звязал ся з Лемковином. В Варшаві заложыл кружок Стоваришыня Лемків. Од 1999 р. єст Заступцьом Ведучого Головного Заряду Стоваришыня. В 2001 р. разом зо своїм сыном Віктором створил Фундацію Спомагання Лемківской Меншыны "Рутеніка", в котрій єст Ведучым Заряду. Цілю фундації єст одроджыня лемківской культуры і традицій.

В просторі літературы заістніл Сандович під влияньом сильного емоційного імпульсу, якім створила канонізация його діда. Вершы, котры зродили ся з наглого і глубокого досвідчыня в собі лемківской генеалогії, першыраз представил він на III Лемківській Творчій Осени в 1995 г. Потім радше выповідал ся в формі малых літературных образків і в репортажах. Друкуваны они сут в "Бесіді" і в "Загороді".

Творы друкують ся за: "Бесіда", Р: 1999, нр 6 (*Мамина ложка, Однайти себе*), Р: 2001, нр 1 (*Почаївска Божя матір*), нр 3-4 (*Професор*).

Мамина ложка

Осінний ден вересня. Сонце здавало ся тепле, хоц заступляли го тяжкы, дощовы хмары. Не взял парасоля, а прецін може ляти дощ. Пристанул і зашмарил куртку на рамено. Перед ним показала ся дорогова таблица з написом - 3 км. Так то лем три кільометры до цілю якім наново прагнул осягнути. Горі наступна таблица: "Strefa Przygraniczna" пригадувала, же можут го заперти як в пятдесятым пятым? Ні, то юж не тоты часы. А єднак дрібинка страху пригнітала його серце. Так як втовды, в пятдесятым пятым ніхто го ту не вzywал і ніхто му не казал, жебы він, Лукач - тепер юж не молодий, бо добрі по шістдесятці - влюк ногы по каменистій дорозі до свого дому, тепер неістнуючой лемківской хьжы...

Раз-по-раз затримувал ся, жебы пізрити за себе, на розмощену кольорами долину, яку завершало гірске пасмо лісів.

- Красні ту - подумал. Дорога скручала до ліса. Достойны буку творили над Лукачом тунель якім мінил ся барвами осени. Тріск ламаного голузя остопіл на момент встрашеного Лукача. По хвилі зітхнул глубоко, коли перелетіло перед ним стадко серен, перетинаючы дорогу. Ішол дале і выберал сухы місця, минял водом наповнены жомбы.

- Так, то сут жомбы зроблены колесами тракторів, які вывозят дерево з лемківского ліса, може з няньового ліса? - звідал ся сам себе. Ряды уложены в штаплі буковых кльоців на шырокій лісній прорубі, до котрой дішол по чверт годині - потвердили його обавы.

- Вырубуют наш ліс гады! Наглі, дуркот мотора роздер спокій ліса. Зза закруту выхал зелений джіп з двома фацетами облеченыма тіж на зелено.

- Czego tu szukacie? - звідал єден з них, молодий і булятий на твари.

- Idę do swojej wsi - спокійно рюк Лукач.

- Tu nie ma żadnej wsi, panie! Tu słowacka granica.

Зір Лукача был холодний і певний. А тоты дває в зеленых уніформах, на джіпі были лем як повторіня з історії. Отряс ся зо споминів і рішучо повторил:

- Idę do łemkowskiej wsi!

- Łemko ? Ukrainiec! Aleś zawzięty... Wasza wieś może tu kiedyś była. Teraz to my zalesiamy!

Одіхали з гуркотом мотора.

- Залісяют не своє?! - перелетіло му по голові. Вернул з прорубы на дорогу і рушыл скоршым кроком, жебы встигнути перед дощом якій надтігал зза ліса.

- Юж близко, юж видно цминтар - мамротал під носом.

Тесаний, солідний гранітовий мур, околывал невеликій цминтарик, де посередині стоял обелиск. Німецькій напис был юж нечытельний. Лем число 1915 пригадувало час руско-австрійской войны. Посеред дерев за цминтаром видно было трираменны хресты, камінны, желізны - похылены і потрісканы. Част з них лежала повалена і перерастала здичавілым крячом.. З трудом однашол хрест з таблицьом: Ту спочыває Олена Барна. Вічная памят! То была його бабця. Похылений над гробом завзято вырывал з копчыка дрібну хашыну. Перехрестил ся і шепнул: Вічная памят. Зачало ляти. Ци встигне ся сховати перед дощом в єдиній частинці давного газдівства - камінній пивниці, яка лем остала? Шпотаючы ся на корінях і каменях, дішол до знаемого собі горбочка. Зітхнул з задовоільном - пивниця іщы стояла, лем двері на половину перегниты, привалило в части каміня. Одшмарил іх на бік і напер цілым тілом - тяжко, але уступили. В середині бухнул в него запах збутвілых дров і листя. На глинястій підлозі денегде лежали решткы дощок і інчы неокрислены части давного знярядя. Чути было як за дверми пивниці ліє сильний дощ, остро контрастує з тишом камінной ямы. І незалежно од того, же пивниця то найменше місце в газадівстві, Лукач почув ся ту безпечні. Одгороджений од люди, як пустельник – близкій Богу. Змучыня давало о собі знати. Сідил опертий о розсыпуючу ся камінну стіну. Приснул. На момент взріл ся в своїй давній хыжи. При заставленим горцями пецу, стояла мамця і тримала деревяну лыжку.

- Принес компери з пивниці - чул він, малий Лукач, і не был в силі ся порушыти. Стискал в долони палук шлетеного з лозины кошыка, выполненого по берегы газетовыма вирізками, старыма лемківскыма знимками.

- Принес компери з пивниці - повторяла безголосно мамця.

- Мушу штоси зроби, мушу штоси зроби - бесідувал сам до себе Лукач, аж почув, же будит ся з несполніня. Дощ праві перестал ляти. В пивниці як бы поясніло.

Розізрил ся по кутах. Кавальцьом дощкы розгрібувал звалиско землі, листя і дерева.

Заінтригувал го точений патык, якій стырчал з купы глины і каміня. Шарпнул. Была то велика деревяна лыжка. Очыстил ей з глины.

- Быти може, то мамціна лыжка? - Мушу штоси зроби, мушу штоси зроби - невыконаний мамин приказ мордувал го, як во сні. По звалах камени зачал пропыхати ся гу выходу, але рука натрафила на кавальчык бляхы. Одгребал ню. Был то іх номер хыжы, з числом 44, зо званьом села і газды. Перетер бляху рукавом. Юж не ляло. Вштурил номер над склепіня пивничного входу і станул попри ним з лыжком нибы з берлом, як до знимкы.

- Най тепер тоты в зеленых уніформах посмострат, же його село іщы істнує. І долго смотрил в штуруну там табличку з написом: Jan Bara, Nr 44, Wyszowatka.

Почаївська Божо Матір з Ждні

До хыжы Сандовичів в Ждні приїзджал ем не раз. З перестрахом смотрил ем, як помалы западат ся до землі. Счезали тіж отуляючы обыйстя дерева, вытинаны через польского „газду” на деревяний бизнес, розпадад ся сыпанец, звалена част даху над боіском обрастала крячывьом і копривами. Як хронікар фотографувал ем етапы вмераня хыжы моіх прадідів. Лем склеписта пивниця з плескатых камени складеных фахово, як в римскым акведукті тримала ся міцно, на доказ долголітнього бытуваня ту предків. Знал ем, же котрысого дня, коли приіхам - хыжы уж не буде. Мысль, жебы дашто з того дому вратувати і вынести, річ даяку, котра была іх, котрой дйтхну як пірнач, як паличку преказану мі в естафеті поколінь не давала мі спокою.

Того літа приіхал ем з Варшавы до Ждні полний побоювань. Ци застану іщы нашу бабусю хыжу? Ішол ем гу ній vzdolж церковного огороджыня з биночым серцьом, боячы ся, же не дане мі буде сполніня вышнього, не даючого ся выяснити наказу. Поспішаючы грузал ем мокрином попри потоку і вдрапал ем ся на горбок при пивници. Дім, як забыта гробниця цілком зароснений был зільском і копривами. Та і не был то дім - то было радше місце по домі. Платви, крикви рунули до середины і гнили медже останками стін. Лем в кухняній части остояла ся част повалы і даху. Предераючы ся через копривы вошол ем там. Під ногами хрустіло потолчене шкло. Розізірл ем ся. На своїм становіску варувал в розі пец - велькій, пукатий, колиси білій. Правдивий, лемківскій - пришло мі до думкы. Быти може ту найду дашто годне звязати мя з НИМА? Кавалец пецового шубра?.. Вагал ем ся, хтіл ем ся вернути, та жажда оставаня была міцнійша. Было ту іщы штоси, што мя тримало. Сягнул ем руком до підпечка, де колиси тримали дырва. Почул ем рамку, як бы образ. Вытягнул ем...

В розпадаючых ся листовцях зо стрісканым шклом взріл ем ЄЙ чудесне лице, нашой матери - ПОЧАЇВСКОЙ БОЖОЙ МАТЕРИ. Прекрасна ікона, на грубым картоні, такой в цілости захранена, лем зо склесистым пукніньом, як бы на подобу раненой шаблём Мадонны з Ясноу Горы, ясніла небуденным сияньом. Прекстил ем ся. Тепер міг ем одтале одыйти. Зрозуміл ем, же ем нашол того, што має мя лучыти з моіма предкамі.

Ікона долго оставала в Варшаві, не дома, лем в працы на Політехніці, котра *de facto* была другым моім домом. Минули роки. З далекой Пенсильвені, од мойого двоюрідного брата, православного священника Даниіла пришол лист, в яком писал: „Нашы молитвы до Почаївской Божой Матери остали выслуханы. Твій дідо, мученик за віру, буде того рока канонізуваний...” І товды понял ем - як вшыткы події в нашым жыттю і жыттю наших предків сут сплетены і неприпадковы, же нич не діе ся без волі Божой. Адже Максим, мій святой дідо, початком столітя, будучы молодом людином, повандрувал зо Ждні до Почайова, жебы там в монастырі, перед чудотворном іконом Почаївской Божой Матери зміцнити ся в вірі вітців. Взял ем до рук спасену ікону з хыжы Сандовичів і злучыл ем ю плечами з новом, іщы пахучом фарбом іконом Максима. Обі іконы вставил ем враз до зробленого в Варшаві на зближаючы ся торжества канонізації ківота. Неодолга надышол тот великій для мя ден - 6 вересня 1994 рока. Ківот, звернений іконом Почаївской Божой Матери до гурмы вірных і духовенства, зложыл ем під стіном суду в Горлицях, в місци, де докладні вісемдесят років скорше, в дни 6 вересня 1914 рока авсрийскы жандармы розстріляли отця Максима за вірніст нашому народови і православію. Хор з Украіны заспівал пісню-гымн „Ой зішла зоря...” Палили ся лампады... Молили мы ся щыро, а потім ківот з іконом Святого Максима і Почаївской Божой Матери повандрувал улицями Горлиц до Церкви. Ту по канонізації посадовлено го по правій страні олтаря. Смотрит тепер Святой Максим Горлицкій на нас з іконы проятливима очами впераний на вікы Божом Матірью з Почаївской Горы і зо... Ждні А я?

Постановил ем поіхати до Почайова.

Однайти себе

Сіра цминтарна брама. Котрий то юж раз з ряду крочу по тым острові спокою. Блуджу серед лісу хрестів і памятників... і чытам в записаній на каменю книзі душ. "Friede seiner Asche. Мир праху Твоєму. Pokój jej duszy".

Латинка і кирилиця. Дощ, вітер і мороз єднако надгрызли тверде камінне лице записаных слів. Екуменія. Проминуло юж дуже років од першых проб гляданя гробу того, котрий приіхал ту з далеких західніх сторін. ГАЛЬЬЕ - Француз? Голендер? Німец? Віктор Гальє - отец мамы загынул в далекій Росії, підчас революційной завірухы. Ту, на тым цминтари, лежат його предкы. Так мі повідали мама. Але, на жаль, не жые юж ніхто, хто міг бы дашто мі повісти.

Отже, блукам серед хресітв. Тишу цминтаря розтинат писк желізных колес трамвая. Так, то прецін Варшава і цминтар не наш, не бескидскій, не лемківскій. То старий євангелицкій цминтар в Варшаві. Ховано ту євангеликів, католиків і православных. Стаю перед погребном капличком з пятьома цибулястымы банями і православным трираменным хрестом. Над дверми напис "Склеп Фамили Скварцова - 1850". Зазерам через розбиту шыбку до середины. Стырта дощок, лопаты, мітлы. Складжай цминтарных знарядів. Нагло в тым звалиску достерігам отворены пальці руки, яка двигат ся догоры! Юж по хвилі цминтарний дозорця отверат двері капличкы і з трудом выгрібуєме чудову фігуру розпятого Ісуса - праві натуральной велькости.

- Dlaczego tu ? - звідую по польскы цминтарного дозорці.

- Leży tu chyba ze sto lat. Podobno przed wojną w głównej kaplicy powiesili nową, tę zdjęli i wyrzucili do prawosławnych.

В заряді цминтаря поясням:

- Szukałem grobu rodziny mojej mamy, z domu Galle. Tymczasem w prawosławnym grobowcu znalazłem ogromny krucyfiks. Czy może być mój?

- A pan kto? –

- Ja? Łemko po ojcu i dziadku, ze Zdyni, z gór, z Beskidu...

- Prawosławny?

- Tak.

- Wystarczy zgoda pastora i skromna ofiara na konserwację cmentarza A propos – Galle. Jest w księgach zapis, że zmarł 1829 roku Karol Galle – architekt warszawski. Miejsce pochówku nie jest znane.

Одходжу з цминтаря полний радости мого одкрытя. То нич, же єм не нашол гробу Гальє. Важне, же фігура розпятого Ісуса поіхат до Ждыні. Постаблю при дорозі хрест в подяці Богу за то, же одкрыл єм на ново землю моіх предків, же буду на ній володарил, як колиси Сандовиче.

І станул крест на моїй землі

з разпятым Христом.

І записал єм на каменю

молитву мою, до Бога,

молитву нашу, руснацку.

Молим Тя Боже

Русинскій рід

о спокій для нас

од всяких бід

просиме Тебе

най приде час

коли будеме

мы в себе зас!

Професор

Толк ся „малюхом” по баюристій гірській дорозі і думал, ци добрі робит, же іхат в тоту подорож. Ци не было бы ліппше посідити в хьжи з матірю, котра, будучы по вісемдесятці, жаждала чтораз барже мати го при собі, свідома края свого жытя? Але! На тот раз то она выпхала го з дому, бесідуючы: „Ід, Михале, адже то твій брат.” Так, то правда, Петро Бортнянській, славний професор – хірург был його братом. Виділи ся так давно, же мож повісти – нияк ся не знають. То был хьбаль шістдесятий рік. Петро приіхал ту – до глухого села о два роки по тым, як родиче вернули ся зо Заходу. Михал лем зачал ходити до основной школы, а Петро был уж студентом медицины. Сміял ся зо старых, же вернули до той бідусі, до того тыраня і не годен был зрозуміти вітця, кед заедно повтарял — „но, та преці єм дома”. На похорон вітця, котрого привалило в лісі дерево, не приіхал. Бо за далеко, за дорого. Был товды в Америці на стипендіі. Выслали го там з академіі, бо з виріжніньом здобыл званя лікаря і – знатя – до партії ся записал. А Михал з матірю дале братали ся з лемківском бідом. Была, што правда, нагода, жебы стрітити ся за океаном, на выступі лемківского ансамблю, в котрым Михал грал на гушлях. Але Петро на тот выступ не пришол, хоц в українских газетах по цілій Америці писали, же приіхають з Польщы. А тепер він – Михал, гайовий, як няньо, уж зо сивіючом головом, іхат до брата.

Ци познають ся в гурмі гости? Не дістал, што правда, запрошыня, але шеф горлицкой газеты, в котрій Михал час од часу поміщал короткы дописы о жыттю Лемків, выслал го такой силом. „Пане Михале, напишете о Петрі Бортнянским. Адже він одтале. Ціла Польща о ним бесідує. В телевизії го вказуют. Вратувал жытя тілкым людьом. Та-ж то хірург такой знаний. Іхайте, Михале, конечні”. Так і – іде. Сміє ся в духу зо свого гоббі журналісты. Писал малы статейкы о доли Лемків, о іх історії, але так на правду не мал ся за журналісту. А писал, з потреби серця писал, бо хтіл дашто Полякам повісти, жебы о нас знали. Выдумал сой псевдо – Ян Гурскі, бо по што мали знати кым єст на правду.

Так роздумуючы, выіхал на трасу до Катовиц. Бо в Катовицях мал ся одбыти голосний ювілей його брата – полна шістдесятка. Пред десятом был на місци. В брамі ведучій на терен інституту хірургії мусіл оправдувати ся охороні, чом не ма запрошыня, але легітимация з редакції переконала пильнуючых. На паркінгу полно уж было авт, декотры з чуждом реєстраціом. Ввошол жыво до вестибюлю. Ту панничкы при столиках реєстрували приходячых гости. І на тот раз помогла редакційна легітимация. „Програм Ювілею Професора Петра Бортнянського” передвиджував: „мшу” в костелі, выклад Ювілата, вручыня одзначынь, пресову конференцію і банкет. Костел был при самым інституті. Суровий, псевдоготычний, холодний. Помалы выполнявали го люде. Елеганцкы, добрі позбераны, крачаючы з достоинством і якбы обчы для Михала. Станул на переді, за колонном. Хтіл видіти вшыткых і вшытко. Чекал на прибытя брата. Як выглядат? Ци барз ся змінил? Адже рідкы фотографії зо світа тіж были сперед шувных років. Нараз взріл го як крачат середином костела по червеным хіднику, з женом під руку, як до шлюбу. За нима высокій, тридцетьолітній мужчына. Почул шепот стоячых при ним пань: „то сын, приіхал з Льондыну”. Бортнянскы сіли в першій лавці. Мша тырвала коротко, потім промавлял біскуп. Хвалил професора за працу для люди, за поміч костелови і фундуваня вітража св. Яна Боболі. На выклад ювілята Михал не пішол – бо по што? Адже не зна ся на медицині. Окрем того был голоден, та вступил до молочного бару, дашто прекусити. Але на пресову конференцію імовірно піде. Мал свій плян звідань, котры Perezріл кед іл „журок”, зупу, котра найбарже припоминала му кеселицю.

Саля пресовой конференціі была уж полна, коли вернул до інституту. При блиску флешів і оплесках брат сіл за конференцыйным столом. Впалі першы звіданя Одвідал частинні і по англійскы. Нарешті подано до заду мікрофон і онедолга Михал з хрипком, товаришучом заедно при знервуваню, звідал: „Ци пана рід, пане професоре, має дашто спільного з Бортнянскым-композитором, родом з Бортного?” Тото провокацыйне звіданя выдумал на почеканю і тремтіл на мысль, же брат го познат. Несвідомый підступу, Петро одповіл: „Вродил ем ся в Кракові, а о композиторі Бортнянскым першыраз чую.” Гварил правду. Михал знал од мамы, же в чотырдесятым році, за Німця, мама, будучы бременном, поїхала до Кракова, до Райнфуса – професора, котрый о них, Бортнянах, працу наукову писал, поїхала жебы го просити о лікаря, штобы їй поміг, бо барз злі зносила бременніст. Ту зімали ю болі і Петра вродила пред часом не в них, на селі, лем акуратні в Кракові. Мікрофон вырвал му з руки наступний розмовця і Михал зрозуміл, же на нич здали ся выписаны на картці звіданя. Подрындак корытарьом гу выходови. По дорозі долетіл го запах страв і напйтків з банкетовой салі. Самітний выїхал з паркінгу своїм розтыркотаным „малюхом”.

Было пізне суботне пополудне. Гнал непреписово по місті, зо скорістю шувні выжшом понад дозволену шістдесятку. Минул таблицю „Сосновец”. Сам не знал яким способом нашол ся при церкви. Затримал авто. Ввошол до середины. Пред іконами горіли свічы, пахло кадиллом. Зробил на собі знак креста і долучыл до клячаючых. Співал хор, а душа мякла: – *Покаянія отверзи мі двері Жизнодавче*. Был прекоаний, же тоту чудову мельодию до пісні написал славний композитор церковной музыкы, Бортнянскій – родом з Бортного, його найкрасшого в Бескіді села.